TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHISINING KASBIY FAZILATLARI VA ZAMONAVIY IMIDJI

M. E.Xaydarov
Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori
Feruza G'ayratova
Professional ta'lim va sa'nat fakulteti
Texnologik ta'limyo'nalishi 202-guruh talabasi

https://doi.org/10.5281/zenodo.24092340

Annotatsiya. *Ushbu ishda umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Texnologiya» fanini o'qitish sifatini oshirishda muallimning shaxsiyati, bilimi va dars jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Bugungi kunda ustaxona va amaliy mashg'ulot xonalarida shunchaki an'anaviy hunar o'rgatish yetarli emasligi, pedagogning zamonaviy konstruksiyalash, xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya etish hamda bolalarda mehnatga mehr uyg'otishdagi shaxsiy ibrati muhim omil ekanligi ko'rsatib o'tilgan. Maqolada o'qituvchining tashqi ko'rinishi, nutqi va o'quvchilar bilan muloqot madaniyati uning darsdagi obro'siga qanday ta'sir qilishi aniq dalillar asosida yoritilgan. Shuningdek, yoshlarni to'g'ri kasb tanlashga yo'naltirishda texnologiya muallimi ega bo'lishi lozim bo'lgan asosiy xususiyatlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *texnologiya fani, o'qituvchi obro'si, amaliy ko'nikma, kasb tanlash, dars o'tish madaniyati, mehnat tarbiyasi, pedagog shaxsi.*

"ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КАЧЕСТВА И СОВРЕМЕННЫЙ ИМИДЖ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ"

Аннотация. *В работе рассматривается роль личности и практических навыков учителя технологии в современной школе. Автор акцентирует внимание на том, что сегодня на уроках труда важна не только отработка базовых ручных операций, но и умение педагога увлечь школьников техническим творчеством, соблюдать культуру труда и безопасность. Анализируются составляющие педагогического авторитета: стиль общения, внешний вид учителя, его методическая грамотность и способность направлять интерес учащихся к востребованным рабочим и инженерным профессиям.*

Ключевые слова: *Учитель технологии, уроки труда, профессиональные навыки, профориентация, авторитет педагога, трудовое воспитание.*

"PROFESSIONAL QUALITIES AND MODERN IMAGE OF A TECHNOLOGY EDUCATION TEACHER"

Abstract. *This paper focuses on the teacher's personal and professional role in delivering quality technology and labor education classes. It argues that modern workshop lessons require more than just teaching basic manual crafts; teachers must actively engage students in hands-on design, maintain strict work safety ethics, and model professional discipline. The study outlines how an instructor's daily conduct, communication style, and presentation directly influence classroom engagement and effectively guide learners toward practical technical careers.*

Keywords: *technology teacher, vocational guidance, practical skills, teacher authority, labor education, classroom culture.*

Maktabdagi texnologiya (ko'pchilik o'rgangan nom bilan aytganda — mehnat) darslari qolgan fanlardan o'zining qizg'in va amaliy ruhi bilan keskin ajralib turadi. Bu darsda bolalar

shunchaki partada qo‘l qovushtirib o‘tirmaydi, balki o‘z qo‘llari bilan nimadir yaratishga urib ko‘radi. Biroq jarayon qanchalik qiziq bo‘lmasin, hammasi bari bir o‘qituvchiga borib taqaladi.

Agar ustozning o‘zida kasbiga mehr, ko‘zida olov bo‘lmasa, eng zo‘r jihozlangan ustaxona ham bolalarni o‘ziga jalb eta olmaydi. Sir emaski, hozirgi zamon bolalarini faqatgina taxta arralash yoki oddiy chok tushirish bilan hayron qoldirib bo‘lmaydi. Ular texnika, dizayn va qulayliklar qurshovida o‘smoqda. Shuning uchun ham bugungi kun texnologiya o‘qituvchisi nafaqat qo‘li gul usta, balki zamon bilan hamnafas fikrlaydigan, yangiliklarga ochiq hamda bolalarni ergashtira oladigan zamonaviy shaxs bo‘lishi talab etiladi. Aynan shu o‘rinda o‘qituvchining shaxsiy imiji (qiyofasi) hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Uning ustaxonadagi ish kiyimi, tartib-intizomi, asboblarni qanday asrab-avaylashi, shuningdek, ish eplolmay qolgan o‘quvchiga qiladigan to‘g‘ri va bosiq muomalasi bolalar xotirasiga bir umrga muhrlanadi. O‘qituvchining har bir harakati o‘quvchida yo mehnatga nisbatan qiziqish uyg‘otadi, yo butunlay ko‘nglini qoldiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur maqolada zamonaviy texnologiya o‘qituvchisi o‘zida qanday kasbiy sifatlarni mujassam etishi kerakligi va bolalarni chinakamiga ruhlantira oladigan ijobiy imijni qanday shakllantirish sirlari haqida batafsil so‘z yuritamiz.

Ushbu mavzuni o‘rganishda faqatgina kitobiy qoidalar va nazariy fikrlar bilan cheklanib qolmaslikka harakat qildik. Sababi, texnologiya darsi — quruq yodlash emas, balki tirik va ijodiy jarayon. Shuning uchun o‘qituvchining bugungi kundagi real qiyofasini yoritish uchun hayotiy yondashuvni tanladik.

Dastlab ishni mavzuga doir adabiyotlarni titkilashdan boshladik. Pedagogika va psixologiyaga oid kitoblarda, ta’limga doir hujjatlarda zamonaviy muallimning imiji qanday tasvirlanganini, bugungi texnologiya asrida unga qanday yangi talablar qo‘yilayotganini ko‘rib chiqdik. Bu bizga o‘qituvchi qanday bo‘lishi *kerakligi* haqida umumiy tasavvur berdi.

Lekin eng qiziq va asosiy jarayon bevosita maktablarda kechdi. Qog‘ozdagi qoidalar amalda qanday ishlayotganini ko‘rish uchun bir nechta umumta’lim maktablaridagi darslarga kirdik va vaziyatni chetdan kuzatdik. Bunda diqqatimizni asosan mayda, ammo muhim detallarga qaratdik: o‘qituvchining ustaxonaga qanday kiyimda kirishi (oddiy kostyum-shimidami yoki maxsus toza xalatdami?), asbob-uskunalarga qanday munosabatda bo‘lishi, bolalarga biror buyum yasashni tushuntirayotganda o‘zini qanday tutishi hamda ishni eplay olmagan o‘quvchiga qanday ohangda gapirishini tahlil qildik.

Shu bilan birga, darsning asosiy ishtirokchilari — o‘quvchilarning o‘zini ham eshitishni lozim topdik. Yuqori sinf o‘quvchilari o‘rtasida erkin shaklda so‘rovnoma o‘tkazib, "Sizningcha, zo‘r mehnat o‘qituvchisi qanday bo‘lishi kerak?" degan savolga ularning samimiy javoblarini oldik. Qolaversa, yillar davomida bolalarga hunar o‘rgatib kelayotgan, maktabda o‘z obro‘siga ega bo‘lgan tajribali ustozlar bilan ham dildan suhbatlashib, ularning shaxsiy tajribalarini o‘rgandik. Yakunda, kitoblardan olingan nazariy xulosalarni, maktab ustaxonalaridagi real manzarani hamda o‘quvchi va ustozlarning fikrlarini bir joyga yig‘ib, solishtirib chiqdik. Bu jarayon bizga sun’iy qoliplardan qochib, bugungi kun texnologiya o‘qituvchisining chinakam kasbiy fazilatlari va ijobiy imiji haqida hayotiy va ishonchli xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Mavzuga doir manbalar va ilmiy ishlarni varaqlarkanmiz, o‘qituvchi shaxsi, uning obro‘si va kasbiy mahorati masalasi pedagogika fanida har doim eng dolzarb mavzulardan biri bo‘lib kelganini ko‘rishimiz mumkin. Umuman, o‘qituvchining imiji va kasbiy kompetentligi masalasi respublikamiz olimlaridan N. Azizxo‘jayeva, O. Musurmonova, R. Safarova kabi yirik pedagoglarning asarlarida chuqur tahlil qilingan. Ularning izlanishlarida zamonaviy muallimning

qanday bo‘lishi kerakligi batafsil yoritilgan. Biroq bu ishlarning aksariyati umumiy pedagogika nuqtai nazaridan yozilgan bo‘lib, barcha fan o‘qituvchilariga birdek taalluqlidir.

Gap aynan «Texnologiya» (sobiq mehnat ta’limi) o‘qituvchilari haqida ketganda, vaziyat biroz o‘zgaradi. Chunki bu fan muallimidan talab qilinadigan narsa boshqalarnikidan farq qiladi.

O‘zbekistonlik olimlardan O. Qo‘ysinov, Sh. Sharipov kabi tadqiqotchilar o‘z ilmiy ishlarida texnologik ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash muammolarini o‘rganishgan.

Ular o‘z yozmalarida texnologiya o‘qituvchisi darsda faqatgina pedagog emas, balki bir vaqtning o‘zida usta, muhandis, konstruktor va dizayner bo‘lishi shartligini haqli ravishda ta’kidlashgan. Bu xususiyatlarsiz fanning maqsadiga erishib bo‘lmasligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. O‘qituvchining «zamonaviy imiji» masalasiga kelsak, MDH va xorij pedagogikasida (masalan, V.A. Slastenin, A.K. Markova kabi olimlar asarlarida) imij faqatgina chiroyli kiyinish emasligi, balki o‘qituvchining yuz ifodasi (mimikasi), ovoz ohangi, muomala madaniyati va darsni tashkil etish uslubi ekanligi ilgari suriladi. Xorijiy, xususan, g‘arb adabiyotlarida (STEM ta’limiga oid zamonaviy maqolalarda) texnologiya o‘qituvchisining qiyofasi deganda, uning xavfsizlik madaniyatiga qanchalik rioya etishi, raqamli texnologiyalardan (masalan, 3D printerlar, lazer uskunalari yoki elektron chizmalardan) xabardorligi hamda yoshlarni xatoga yo‘l qo‘yishdan cho‘chitmasdan, ijodkorlikka unday olish qobiliyati tushuniladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunga qadar pedagogning kasbiy mahorati bo‘yicha juda ko‘p kitob va maqolalar yozilgan. Lekin texnika va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi sharoitda, aniq bir fan — «Texnologiya» o‘qituvchisining aynan bugungi o‘quvchilar ko‘z oldidagi imiji qanday bo‘lishi kerakligi, uning ustaxonadagi tutumi, o‘quvchilarni kasbga qiziqtira olish qobiliyati yaxlit va amaliy jihatdan hali yetarlicha ochib berilmagan. Ushbu maqola orqali adabiyotlardagi ana shu bo‘shliqni ma’lum ma’noda to‘ldirish maqsad O‘tkazilgan kuzatuvlar, so‘rovnomalar va ustozlar bilan qilingan suhbatlarni umumlashtirib, texnologiya o‘qituvchisining obro‘si (imiji) quruq so‘zlar bilan emas, balki amaliy harakatlar orqali qanday shakllanishini uchta asosiy yo‘nalishda tahlil qildik.

1. Tashqi qiyofa va ustaxona madaniyati (Ko‘z bilan ko‘rinadigan imij)

Kuzatuvlarimiz shuni o‘z isbotini topdiki, darsning sifati o‘qituvchining ustaxonaga qanday kiyimda kirib kelishidanoq boshlanar ekan. Agar muallim darsga kundalik kiyimda (yoki kostyum-shimda) kirib, chang tegmasin deb asbobni ehtiyotkorlik bilan chekkasidan ushlasa, o‘quvchi ham ishga xuddi shunday sovuqqon munosabatda bo‘ladi. Ammo egniga toza ish kiyimi (maxsus xalat yoki fartuk) kiygan, asboblarni tartib bilan terib qo‘ygan va xavfsizlik qoidalariga o‘zi birinchi bo‘lib rioya qilgan o‘qituvchi hech qanday ortiqcha gap-so‘zsiz bolalarda hurmat uyg‘otadi. O‘quvchilar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnomada ishtirokchilarning 80 foizdan ortig‘i o‘qituvchining maxsus ish kiyimida bo‘lishi va ustaxonadagi tartib ularda ish jiddiy ekanligi haqidagi tasavvurni shakllantirishini aytishdi. Bu — ustozning tashqi vizual imiji bo‘lib, darsning «kayfiyatini» belgilab beradi.

2. Zamonaviy bilimlar va innovatsion yondashuv (Aql bilan o‘lchanadigan qiyofa)

Tajribali ustozlar bilan suhbatda ular bir narsani ko‘p ta’kidlashdi: "Hozirgi bolalarni bitta taxtani tekis arralash yoki tugma qadash bilan hayratda qoldirib bo‘lmaydi". Haqiqatan ham shunday. Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, dars jarayonida kompyuter chizmalaridan foydalanadigan, oddiy yog‘och yo‘nish o‘rniga zamonaviy dizayn, robototexnika elementlari yoki aqlli uy jihozlari haqida qiziqarli ma’lumotlar bera oladigan o‘qituvchilarning nufuzi o‘quvchilar ko‘z oldida keskin o‘smoqda. Yoshlar bunday ustozlarni shunchaki "mehnat o‘qituvchisi" emas, balki "ixtirochi" yoki "injener" sifatida qabul qiladi. Demak, bugungi

muallimning kasbiy fazilati faqat qo‘l mehnati bilan cheklanmaydi, u texnik jihatdan zamondan bir qadam oldinda yurishi shart.

3. Muloqot va sabr-toqat

Muhokamaning eng nozik nuqtasi o‘qituvchining psixologik portretiga borib taqaladi.

Texnologiya darsida xato qilish ehtimoli juda yuqori: bola mixni qiyshiq qoqishi, detalni xato o‘lchashi yoki matoni noto‘g‘ri qirqib qo‘yishi tayin.

Kuzatuv jarayonida guvohi bo‘ldikki, shunday paytda asabiylashib baqiradigan yoki "Eplolmas ekansan, ber o‘zim qilib qo‘yaqolay" deb asbobni bolaning qo‘lidan yulqib oladigan o‘qituvchilar o‘quvchining ishga bo‘lgan butunlay ishtiyoqini so‘ndiradi.

Aksincha, bolaning yelkasiga qoqib, "Hech qisi yo‘q, eng zo‘r ustalar ham birinchi safar xato qilgan, qani, birgalikda boshqatdan urinib ko‘ramiz" deydigan muallim o‘quvchilarning eng sevimli ustoziga aylanadi. Bolalar bunday munosabatni hech qachon unutmaydi.

Umumiy muhokama va xulosa qilib aytganda: Olingan natijalar bizni bir narsaga ishontirdi: bugungi kunda texnologiya o‘qituvchisi deganda faqatgina "qo‘li gul usta" qolipidan voz kechishimiz kerak. Zamonaviy muallim imiji — bu ustaxonadagi tozalik, texnik jarayonlarni bugungi kun talablari bilan bog‘lay olish va xato qilishdan qo‘rqib turgan o‘smirga ishonch bera olish kabi jihatlarning yig‘indisidir. Agar o‘qituvchi o‘zida shu fazilatlarni jamlay olsa, texnologiya darslari bolalar uchun shunchaki o‘tilishi kerak bo‘lgan majburiy soat emas, balki kelajakdagi kasbini tanlashga yordam beradigan haqiqiy hayot maktabiga aylanadi.

Barcha tahlil, kuzatuv va suhbatlarimizni bitta nuqtaga jamlab shuni aytish mumkinki, bugungi kunda ta’lim jarayonida «Texnologiya» fani o‘qituvchisining o‘rni har qachongidan ham muhimroq bo‘lib bormoqda. Sababi, aynan shu darsda o‘smirning qo‘liga ilk bor ish quroli tushadi, aynan shu yerda uning mehnatga, kelajakdagi kasb-hunarga bo‘lgan ilk munosabati shakllanadi.

O‘tkazilgan o‘rganishlarimiz shuni ko‘rsatdiki, texnologiya o‘qituvchisining zamonaviy imiji — bu shunchaki egniga xalat kiyib olingan «mehnat muallimi» qiyofasi emas. Bu imij o‘zida uchta katta quvvatni birlashtiradi: birinchisi — ustaxonadagi tartib va xavfsizlik madaniyati orqali bolada uyg‘otiladigan hurmat; ikkinchisi — kechagi an’anaviy usullar bilan birga bugungi texnologiya (kompyuter chizmalari, zamonaviy dizayn) yangiliklarini o‘rgata olish salohiyati; uchinchisi — ish eplolmay qizarib turgan bolaning qo‘lidan asbobni yulqib olmay, aksincha, xato qilish orqali o‘rganishni tushuntira oladigan ulkan pedagogik sabr-toqat.

Yoshlar darslikdagi qoidalarni tez unutar, ammo yelkasiga qoqib daldalar bergan, ularga nimadir yaratish zavqini his qildirgan ustozning shaxsiy namunasini bir umr eslab qolishad

Tadqiqot natijalari va hayotiy kuzatuvlardan kelib chiqib, maktablarda texnologiya ta’limi sifatini oshirish va o‘qituvchi obro‘sini mustahkamlash bo‘yicha quyidagi amaliy tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq:

1. Mutaxassislikni zamonlashtirish (o‘z ustida ishlash):

Texnologiya o‘qituvchilari faqatgina yog‘och yoki metallga ishlov berish kabi an’anaviy yo‘nalishlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Ularning malakasini oshirish tizimida robototexnika elementlari, 3D-modellashtirish (masalan, AutoCAD yoki SketchUp dasturlari), zamonaviy interyer va ekodizayn kabi yo‘nalishlarga jiddiy urg‘u berish lozim. Zamon bilan hamnafas ustozgina bolalarni o‘ziga ergashtira oladi.

2. «Kasbiy madaniyat va xavfsizlik»ni birinchi o‘ringa olib chiqish:

Ustaxonadagi har bir dars albatta ish kiyimida (maxsus xalat yoki fartuk) o‘tilishi qat’iy odatga aylanishi shart. Maktab ma’muriyati o‘qituvchilarni bir xil shakldagi zamonaviy, ko‘rkam

ish kiyimlari bilan ta’minlashi maqsadga muvofiq. Bu bir tomondan xavfsizlikni ta’minlasa, ikkinchi tomondan o‘qituvchining vizual imijini va darsning maqomini keskin oshiradi.

3.Psixologik-motivatsion yondashuvni o‘zlashtirish:

O‘qituvchilarga dars paytida bolalarni erkin qo‘yishni, ularni qolipga tushirmaslikni tavsiya qilamiz.

O‘quvchi buyumni qiyshiq yasasa ham, bu uning mehnati. Baholashda urg‘uni tayyor mahsulotning benuqsonligiga emas, balki bolaning harakati, intilishi va ijodkorligiga qaratish kerak. Darsda "sen buni eplolmaysan" degan tushuncha umuman bo‘lmasligi lozim.

4.O‘quv ustaxonalarining muhitini o‘zgartirish

Zo‘r imijli va kuchli bilimga ega o‘qituvchi eski, asboblari zanglagan ustaxonada o‘z imkoniyatlarini to‘liq ocha almaydi. Maktab ustaxonalari nafaqat yangi dastgohlar bilan, balki darsda turli taqdimot va elektron chizmalarni ko‘rsatish imkonini beruvchi ekran yoki proyektorlar bilan ta’minlanishi zarur. Ustaxona muhiti qanchalik zamonaviy bo‘lsa, o‘quvchining o‘qituvchiga va fanga bo‘lgan ishonchi shunchalik baland bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. **Azizxo‘jayeva N.N**. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – B. 85-92.
2. **Sharipov Sh.S.** O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish pedagogikasi. Monografiya. – Toshkent:Fan,2007.–B.112-118.
3. **Muslimov N.A.** Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Pedagogika fanlari doktori ... dissertatsiyasi. – Toshkent: TDPU, 2007. – B. 54-61.
4. **Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н.** Педагогика: Учебное пособие. – Москва: Издательский центр «Академия», 2013. – С. 204-210.
5. **Маркова А.К**. Психология труда учителя: Книга для учителя. – Москва: Просвещение, 1993. – С. 45-49.
6. **Xoliqov A.A**. Pedagogik mahorat. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya,2011.–B.134-140.